

Skyll inte på friskolorna när eleverna räknar fel

Dagens Nyheter den 20 mars 2024

Mellan 2000 och 2018 förändrades -Sveriges elevprestationer i den internationella undersökningen Pisa ordentligt. Först föll kunskaperna till synes handlost fram till och med Pisa 2012, för att sedan i stället återhämta sig kraftigt. I Pisa 2018 hade därför ungefär 65 procent av kunskapsfallet försvunnit.

Samtidigt förändrades dock elevsammansättningen till följd av invandringen, vilket bidrog till att dra ner Sveriges genomsnittliga resultat. Med hänsyn till detta var upphämtningen än mer remarkabel: I Pisa 2018 hade resultaten bland elever med svensk bakgrund återhämtat sig helt till 2000 års nivåer.

Men i 2022 års undersökning bröts den positiva trenden – och kunskaperna föll rejält. I snitt presterar svenska elever nu därför på samma absoluta bottenivå som i Pisa 2012. En femtedel av fallet kan förklaras av ett mer komplicerat elevunderlag som uppstått på grund av invandringen, men merparten av raset har andra förklaringar och berör även elever med svensk bakgrund.

Visserligen var Sverige långt ifrån det enda landet som föll i Pisa 2022. Resultaten försämrades i de flesta länder, något som forskning tyder på till stor del kan härledas till pandemins effekter. Jämfört med andra länder är Sveriges prestationer därför trots allt mycket bättre än i Pisa 2012. Detta gäller speciellt elever med svensk bakgrund, som i dag når en delad femteplats i OECD.

Men även om det är glädjande att Sverige fortfarande presterar förhållandevis väl relativt sett, särskilt när man jämför "lika med lika", har pandemin uppenbarligen även här orsakat ett kunskapsstapp som nu måste hämtas igen. Det är därför också angeläget – precis som regeringen har efterlyst – att bättre förstå hur olika faktorer -påverkar de svenska Pisa-resultaten. Vad bidrar egentligen till bättre respektive sämre elevprestationer?

I en ny rapport har jag studerat ett antal faktorer av relevans för skol-politiken. Jag finner att elevers exponering för ren matematik (exempelvis traditionella ekvationer), grund-läggande kognitiv aktivering i matematik-undervisningen (såsom memorering av regler av relevans för problemlösning) och ordning på matematiklektionerna är positivt relaterat till elevers prestationer.

Samtidigt finner jag att undervisning i matematik för det 21:a århundradet (med fokus på resonemang och verklighetsbaserade problem), vardagsanknytning i undervisningen (kopplingen mellan matematik och för eleverna vanliga situationer), digitala hjälp-medel på matematiklektionerna, förseningar och skolk i stället är negativt relaterat till resultaten.

I en separat analys studerar jag även betydelsen av läxor genom att jämföra elever med sig själva i ämnena matematik och naturvetenskap. På så sätt kan man ta hänsyn till alla skillnader – både synliga och osynliga – mellan elever, såsom intelligens och motivation. Jag finner att läxor har en positiv effekt på Pisa-resultaten: Elever som gör fler läxor i ett ämne jämfört med ett annat presterar bättre i det först-nämnda ämnet.

I debatten kring de fallande resultaten är det många – däribland skolminister Lotta Edholm (L) – som har anklagat friskolorna för att vara boven i dramat. Jag finner dock att elever i fristående skolor presterade mycket bättre än elever i kommunala skolor i Pisa 2022 – som alltså rättas externt och därmed inte påverkas av betygs-inflation – även efter att man justerar för elevernas bakgrund.

Vinstdrivande och icke-vinst-drivande friskolor presterar sam-tidigt lika bra, när man tar hänsyn till skillnader i elevunderlaget. Med en alternativ metod – som följer den som OECD använder – kvarstår förvisso enbart de vinstdrivande friskolornas fördel gentemot kommunala skolor. Men totalt sett finns det lite som tyder på att specifika fristående ägandeformer är att föredra framför andra.

Friskolornas kunskapsmässiga försprång har intressant nog också ökat i de senaste Pisa-undersökningarna. Resultaten i friskolorna sjönk exempelvis knappt alls mellan 2018 och 2022; hela kunskapsfallet under pandemin är koncentrerat till kommunala skolor. Däremot har friskolornas fördel vad gäller elevunderlaget – i den mån det påverkar Pisa-resultaten – inte ökat över tid.

Samtidigt visar tidigare forskning att friskolekonkurrensen har höjt prestationerna i (externt rättade) inter-nationella prov även bland -kommunala skolors elever. Ingenting tyder alltså på att friskolorna har bidragit till det kunskaps-fall som nu har skett. Tvärtom tyder forskningen på att resultaten hade varit sämre utan dem. Detta trots existerande systemfel – såsom möjligheten att konkurrera med en generös betygsättning – vilka nu är föremål för offentliga utredningar.

I stället pekar min analys på en rad andra faktorer som regeringen bör titta närmare på för att stärka Pisa-resultaten. Att svenska elever jämförelsevis får väldigt lite av den (traditionella) matematikundervisning som är positivt relaterad till kunskaperna är exempelvis bekymmersamt. Relativt sett stor oordning på lektionerna, många förseningar och faktumet att elever lägger förhållandevis lite tid på matematikläxor är inte heller positivt.

Men detta innebär också att det finns utrymme att förbättra resultaten genom att påverka faktorerna i rätt riktning. Ett reformprogram för att åstadkomma en sådan utveckling skulle därför vara önskvärt. På så sätt skulle vi stärka möjligheterna att hämta upp det kunskapsfall som orsakades av pandemin – och därmed återställa den tydligt positiva svenska Pisa-trenden som abrupt kom av sig i dess kölvatten.

Gabriel Heller Sahlgren